

VI. skupina PS, ns^2np^4

Kyslík, síra, selen, tellur, polonium

- ❖ **O** a **S** jsou nekovy (tvoří kovalentní vazby), **Se**, **Te** jsou polokovy, **Po** je typický kov
- ❖ **O** je druhý nejvíce elektronegativní prvek $\Rightarrow$ vytváření oktetové konfigurace
- ❖ pro **O** je charakteristická tvorba π_p vazeb
- ❖ **S** a další prvky mají vakantní d -orbitaly a jsou schopny se silně elektronegativními prvky (F, O) vytvářet π_{pd} interakce
- ❖ **S** je schopna tyto orbitaly použít pro tvorbu vyšších koordinačních čísel (5 a 6) v uspořádání trigonální bipyramidy a oktaedru
- ❖ oxidační stupeň **VI+** je nejstabilnější u **S**, s rostoucím at. č. jeho stabilita klesá $\Rightarrow$ vzrůst oxidačních vlastností oxidační vlastnosti
- ❖ s rost. at. č. roste stabilita oxid. stupně **IV+**
- ❖ pro **Po** je typická oxidační stupeň **II+**

Vlastnosti prvků VI. sk. PS

	O	S	Se	Te	Po
atomové číslo	8	16	34	52	84
rel. atomová hmotnost	15,9994	32,06	78,96	127,60	(209)
hustota [g cm ⁻³]	1,30	2,06	4,82	6,25	9,19
teplota tání °C	-218,8	119	217	452	246-54
teplota varu °C	-182,97	444,6	685	990	962
Koval. poloměr [pm]	73	104	117	137	164
ionizační energie [eV]	13,6	10,4	9,75	9,00	8,43
I_1					
I_2	35,1	23,4	21,3		
I_6	138,1	88,0			
Elektronegativita	3,50	2,44	2,48	2,01	1,76

Kyslík

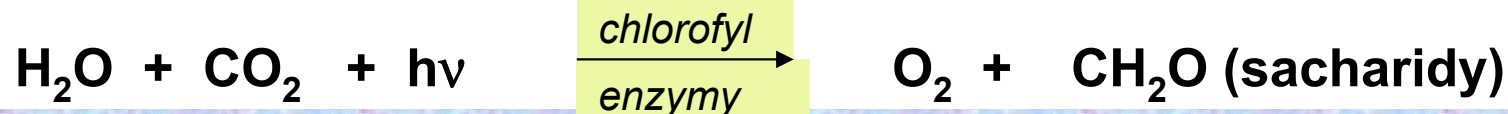
Výskyt

- nejhojnější biogenní prvek (45,5 % v hydro-, litho a atmosféře)
- v zemské atmosféře (cca 21 obj. %) – dvě allotropické formy O_2 , O_3
- na Měsíci (44,6 %)

- přírodní kyslík je směs izotopů ^{16}O , ^{17}O (0,04 %) a ^{18}O (0,2 %)
(^{17}O pro NMR spektroskopii, ^{18}O pro IČ)

V zemské kůře:

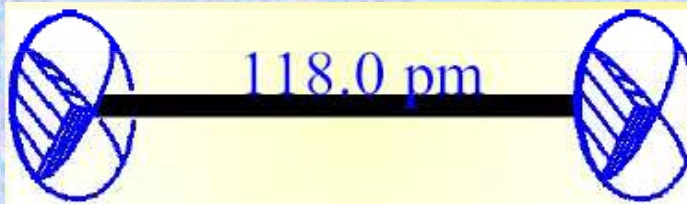
- VODA,
- OXIDY,
- A DALŠÍ KYSLÍKATÉ SLOUČENINY

Vznik dikyslíku fotosyntézou:

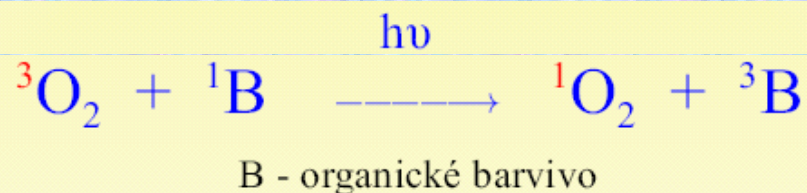

Dikyslík - molekula

b.t. -218.8 °C   b.v. -182.97 °C

- v (s) tři krystalové modifikace
- v (l) a (s) - světlemodrý
- rozpustný omezeně ve vodě
- je paramagnetický (viz molekulový diagram) – tripletový kyslík
- singletový kyslík (neobsahuje nepárové elektrony)

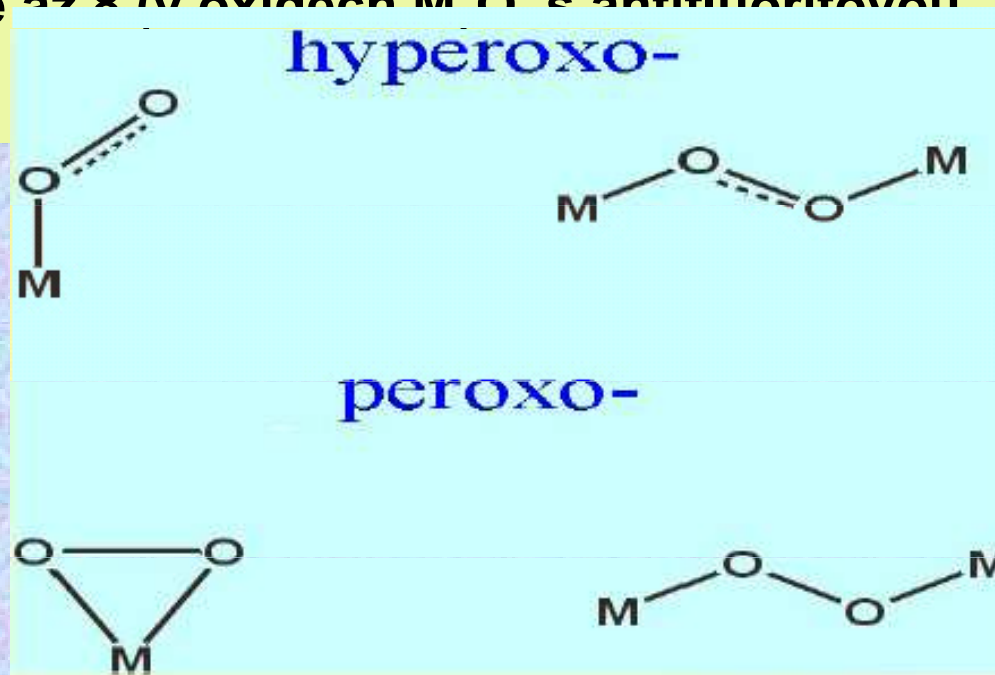
Pozn: může vznikat i ve vyšších vrstvách atmosféry

Vlastnosti:

- Velmi reaktivní (silné oxidační vlastnosti)
- Zpravidla reaguje přímo (s výjimkou halogenů vzácných plynů a některých ušlechtilých kovů)
- Reakce jsou zpravidla exotermické (vznik světla a tepla - **hoření**)

Kyslík – vazebné poměry

- Vytváří kovalentní vazby s kovy i nekovy
- Zpravidla vystupuje jako elektronegativní složka sloučeniny
- Jako elektropozitivní vystupuje ve sloučeninách s fluorem – difluorid dikyslíku O_2F_2
- O_2^+ - kation dioxygenylový pouze s fluoroanionty BF_4^- , PtF_6^- , PF_6^-
- Může vytvářet až 4 σ vazby (občas doplněné π vaz. interakcí)
- K.č. v komplexech je až 8 (v oxidech M-O s antifluoritovou strukturou).
- Dikyslík jako ligand

Kyslík - vazebné možnosti kyslíku

Typ hybridizace	Typ vazby	Příklady
	iontová	K ₂ O, BaO
<i>sp</i> ³	4σ	ZnO, Al ₂ O ₃ , Be ₄ O(CH ₃ COO) ₆
	3σ + 1 vp	H ₃ O ⁺ , [Cu(H ₂ O) ₄] ²⁺
	2σ + 2 vp	H ₂ O, Cl ₂ O, R ₂ O
	1σ + 3 vp , event. 1σ + 2 vp + 1π delok.	R ₃ PO, R ₂ SO
<i>sp</i> ²	2σ + 1vp + 1π delok.	O ₃ (středový atom)
	1σ + 2 vp + 1π	ketony
<i>sp</i>	1σ + 1 vp + 2π	CO, NO ⁺

vp – volný elektronový pár

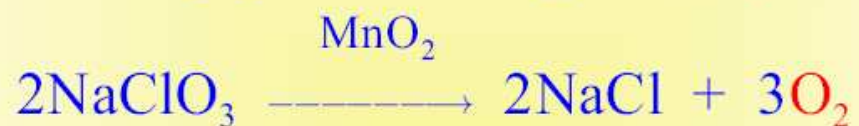
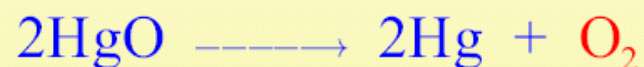

Kyslík – příprava a výroba

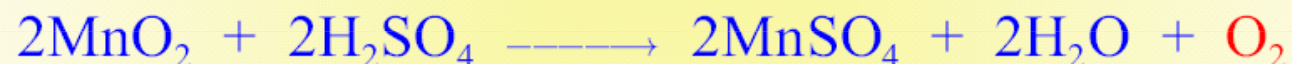
Příprava:

elektrolýza vody

termický rozklad oxidů, peroxidů a některých solí

reakcí vyšších oxidů s kyselinou sírovou

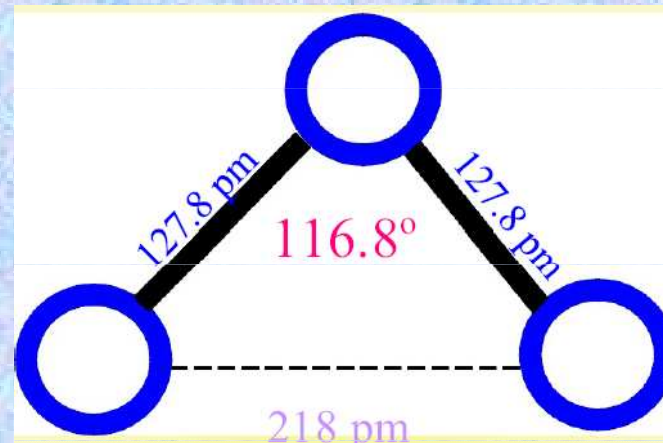
Výroba:

frakční destilací zkapalněného vzduchu

(t.v. dusíku $-196\text{ }^\circ\text{C}$, kyslíku $-183\text{ }^\circ\text{C}$)

Ozon

- **Velmi reaktivní**
- **Silné oxidační účinky v plynném stavu a roztoku**
- **V kyselých roztocích je stabilnější než v alkalických**

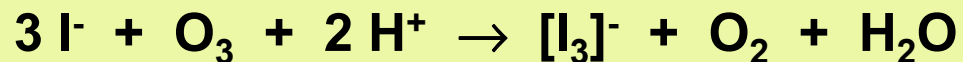
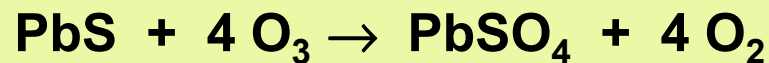
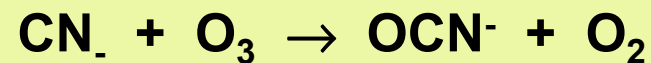
Stanovení:

Příprava :   účinkem tichého el. výboje na vzdušný kyslík
                                 termicky rozkladem kyseliny hydrogenjodisté

Ozon - vlastnosti

Se suchými práškovými hydroxidy vytváří ozonidy KO_3

Použití ozonu : ke sterilizaci vody, čištění vzduchu, bělení olejů a škrobu

Sloučeniny kyslíku – oxidy

Rozdělení oxidů:

podle druhu vazby

- Iontové
  - Podvojně
    - ▶ Perovskit ABO_3 (A B)
    - ▶ Ilmenit ABO_3 (A B)
    - ▶ Spinel AB_2O_4
  - Kovalentní
    - Polymerní
      - ▶ řetězové $HgO, (SeO_2)_n, \dots$
      - ▶ vrstevnaté $SnO, MoO_3, \dots$
    - Molekulové $CO_2, OsO_4, \dots$

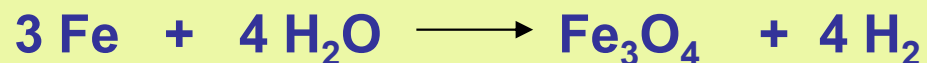
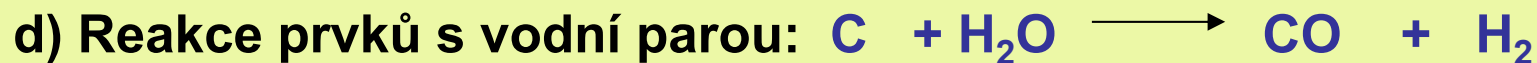
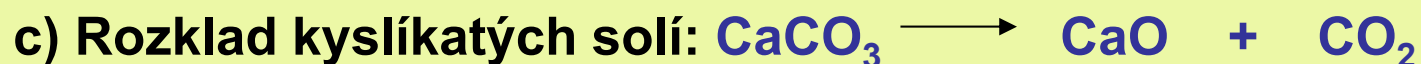
podle charakteru

- Kyselé $B_2O_3, SO_3, \dots$
  - $B_2O_3 + 3H_2O \longrightarrow 2H_3BO_3$
- Bazické $Na_2O, CaO, \dots$
  - $CaO + H_2O \longrightarrow Ca(OH)_2$
  - $CuO + 2H_2SO_4 \longrightarrow CuSO_4 + H_2O$
- Amfoterní $ZnO, Al_2O_3, \dots$
  - $ZnO + 2H_3O^+ \longrightarrow Zn^{2+} + 3H_2O$
  - $ZnO + 2OH^- + H_2O \longrightarrow [Zn(OH)_4]^{2-}$
- Indiferentní $CO, N_2O, NO, \dots$

Sloučeniny kyslíku – oxidy

Obecné metody přípravy:

a) Přímá syntéza

e) Oxidace prvků oxidovadly

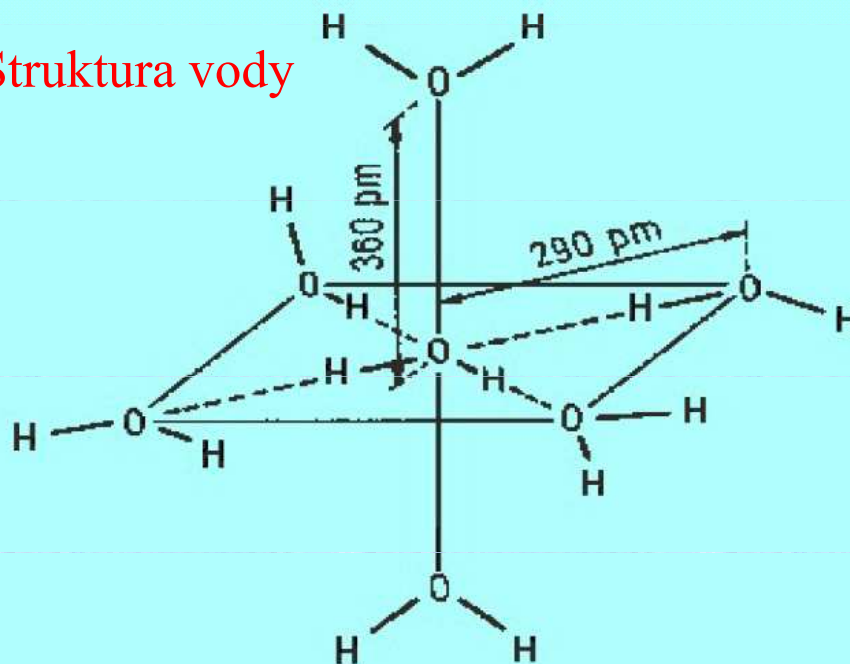
f) Termický rozklad nebo redukce vyšších oxidů

Sloučeniny kyslíku – voda

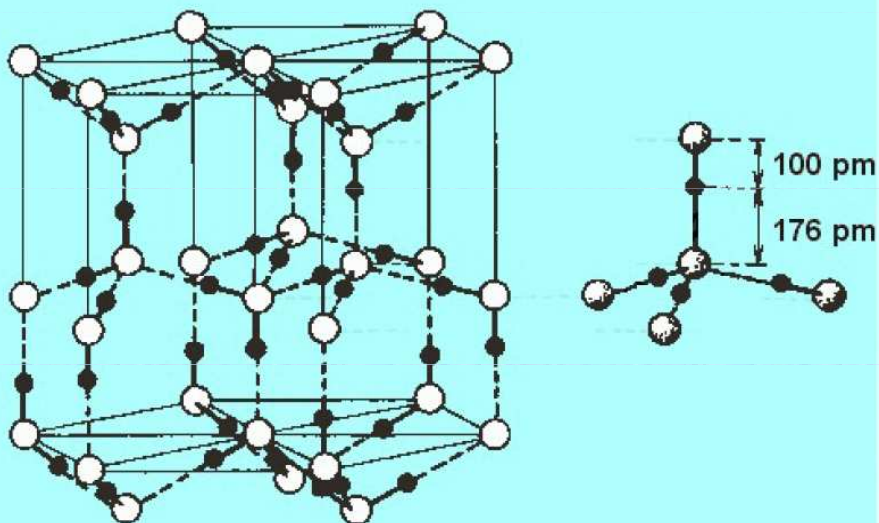
Výjimečná látka:

- vysoké t.t. a t.v. – vodíkové můstky
- vysoká hodnota skup. tepel
- termicky stabilní
- nejpoužívanější rozpouštědlo
- vazba H—O, i když je polární, je velmi pevná, vazebná energie je 464 kJ mol^{-1}

Struktura vody

Struktura ledu I h

- řada kryst. modifikací ledu
- hexagonální led s prázdnou mřížkou umožňuje vznik klathrátů

- anomálie vody

Sloučeniny kyslíku – voda

Vlastnosti vody ovlivňuje množství rozpuštěných látek, pro řadu použití musíme vodu upravovat, zbavovat ji příměsí.

Běžná pitná voda obsahuje většinou (vedle jiných) chloridy, sírany a hydrogenuhličitanu hořečnaté a vápenaté (v max. povoleném množství do 1,5 g/l), což způsobuje tzv. **tvrdost vody**.

I poměrně čistá voda dešťová obsahuje rozpuštěné některé plyny (CO_2 , NH_3 , H_2S , SO_2).

Dnes se většina vody upravuje ve vodárnách:

- čiření - srážení koloidů sorpcí na $\text{Fe}(\text{OH})_3$, event. $\text{Al}(\text{OH})_3$
- následná filtrace,
- změkčování pomocí ionexů,
- dezinfekce chlorem či ozonem.

Pozn.: K dosažení nejvyšší čistoty se používá destilace nebo iontově výměnné techniky (deionizovaná voda).

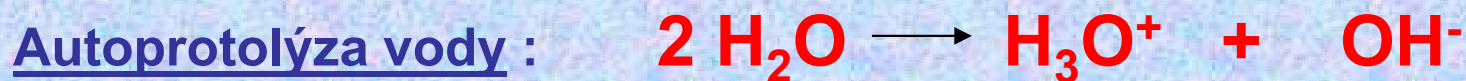
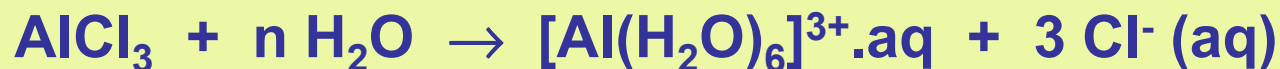

Sloučeniny kyslíku – vazebné schopnosti vody

- může být vázána v **komplexních kationtech donor-akceptorovou vazbou** volného elektronového páru kyslíku,
např. $[\text{Be}(\text{H}_2\text{O})_4]^{2+}$, $[\text{Co}(\text{H}_2\text{O})_6]^{2+}$, $[\text{Cr}(\text{H}_2\text{O})_6]^{3+}$.
- méně často je voda vázána na anionty pomocí vodíkového můstku, např. $[\text{Cu}(\text{H}_2\text{O})_4]\text{SO}_4 \cdot \text{H}_2\text{O}$, kdy jedna molekula H_2O zprostředkovává vodíkovými můstky vazbu mezi $[\text{SO}_4]^{2-}$ anionty.
- voda může jako součástí struktury krystalů, např. $\text{LiCl} \cdot \text{H}_2\text{O}$, $\text{KF} \cdot 2\text{H}_2\text{O}$ aj.
  - Voda má vysokou permitivitu (dielektrickou konstantu, $\epsilon = 78$) a je schopna solvatovat jak kationty, tak anionty.
  - Je proto vynikajícím rozpouštědlem velkého množství iontových sloučenin.
  - Je též dobře mísitelná i s řadou kovalentních organických rozpouštědel (alkoholy, aceton, karboxylové kyseliny, dioxan, tetrahydrofuran, dimethylformamid, dimethylsulfoxid, hexamethylfosforamid aj.).
  - Řada polárních kovalentních sloučenin se ve vodě rozpouští za disociace (HCl , BF_3).

Sloučeniny kyslíku – voda

Voda může též **solvolyzovat (hydrolyzovat)** látky, jejichž centrální atom má velkou afinitu ke kyslíku, např. :

Ionizační konstanta vody $K = [\text{H}^+]\cdot[\text{OH}^-]/[\text{H}_2\text{O}]^2 = 1,8\cdot 10^{-16}$.

Tato konstanta je sice nízká, projevuje se však reakcí s řadou „solí“ kyselin slabších, jako jsou alkoholáty, amidy, iontové nitridy, fosfidy, silicidy a boridy, vedoucích k hydroxidům a příslušným hydridům (alkoholy, NH_3 , PH_3 , silany, borany).

Deuteriumoxid D_2O (těžká voda)

- nachází se v malém množství v běžné vodě.
- získává se elektrolýzou vody, kdy se lehký vodík vylučuje rychleji než deuterium, a proto se D_2O hromadí v elektrolytu.
- Dnes se získává v mnohatunových množstvích pro provoz jaderných reaktorů (chladicí prostředek, moderátor rychlých neutronů), pro studium konstituce látek NMR metodou, kinetická měření, atd.
- Chemicky se D_2O neliší od H_2O (snad jen tím, že reakce v D_2O probíhají pomaleji – izotopový efekt).
- Díky menší permitivitě D_2O je též rozpustnost solí v D_2O menší.
- Také autoprotolýza D_2O je nižší.
- Zřetelný rozdíl je u fyzikálních konstant.

Sloučeniny kyslíku – těžká voda D_2O

Vlastnosti H_2O , D_2O a T_2O

	H_2O	D_2O	T_2O
rel. molekulová hmotnost	18,015	20,028	22,032
teplota tání °C	0,00	3,81	4,48
teplota varu °C	100,00	101,42	101,51
hustota (25 °C, g cm ⁻³)	0.99701	1.1044	1.2138
maximální hustota (g cm ⁻³)	1,000	1,1059	1,2150
relativní permitivita	78,39	78,06	-
disociační konstanta	$1,821 \cdot 10^{-16}$	$3,54 \cdot 10^{-17}$	$1,1 \cdot 10^{-17}$
iontový produkt	$1,008 \cdot 10^{-14}$	$1,95 \cdot 10^{-15}$	$6 \cdot 10^{-16}$

Sloučeniny kyslíku – *peroxid vodíku*

byl poprvé získán rozkladem peroxidu barnatého kyselinou sírovou:

Dnes se vyrábí anodickou oxidací kyseliny sírové

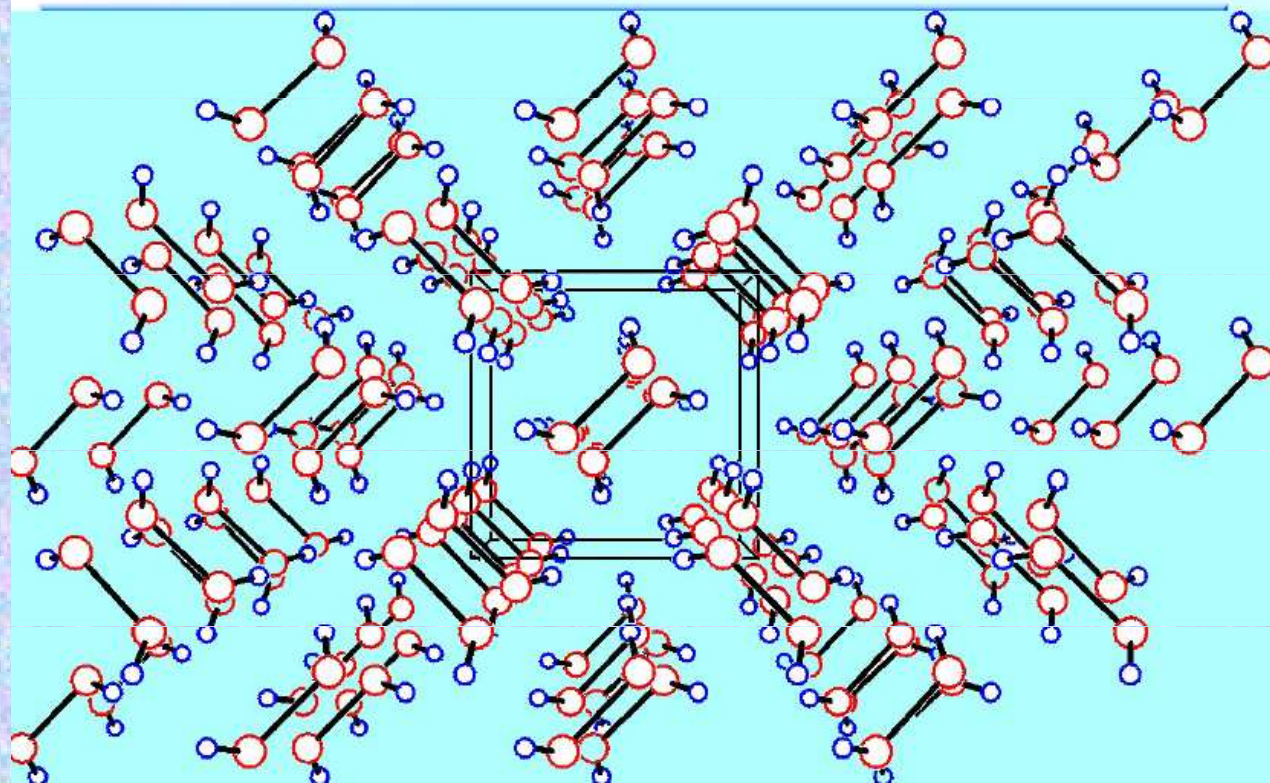
a následnou hydrolyzou a oddestilováním H_2O_2 ve vakuu :

Sloučeniny kyslíku – peroxid vodíku

Peroxid vodíku

Molekula H_2O_2 je lomená,
s vazbou —O—O— .

Oba atomy kyslíku jsou
v hybridním stavu sp^3

- vazebný úhel H—O—O je asi $96,9^\circ$,
- roviny obou —OH vazeb mají diedrický úhel $93,6^\circ$,
- v krystalickém i plynném stavu jsou tyto hodnoty poněkud odlišné.

Peroxid vodíku – vlastnosti a reakce

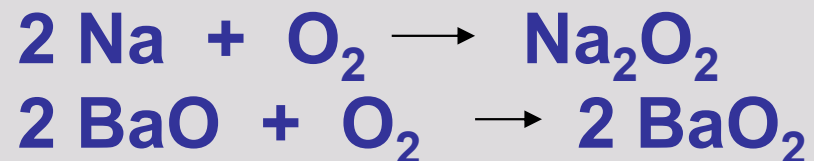
- Peroxid vodíku je poněkud silnější kyselina než voda ($K_a = 1,78 \cdot 10^{-12}$).
- Je proto schopen tvořit soli – peroxidy a hydrogenperoxydy.
- Tyto soli jsou však ve vodném roztoku silně hydrolyzovány a odštěpují kyslík (povařením úplně, totéž platí i pro rozklad peroxidu vodíku v alkalickém prostředí).

Permanganátometrické stanovení peroxidu vodíku

Peroxid vodíku – *solí peroxidu vodíku*

- **Hydrogenperoxydy** byly popsány pouze u alkalických kovů. Dají se izolovat pouze jako peroxohydráty, např. $\text{NaHO}_2 \cdot 1/2\text{H}_2\text{O}$.
- **Peroxydy** známe dobře u alkalických kovů a kovů alkalických zemin. Nejsnáze dostupné jsou Na_2O_2 a BaO_2 , vznikající za zvýšené teploty podle rovnic:

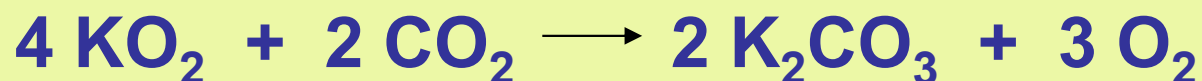
Všechny peroxydy mají ve struktuře zachovánu vazbu —O—O— .

Hyperoxydy tvoří některé těžší alkalické kovy. Obsahují anion O_2^- , jsou tedy paramagnetické a oranžově až hnědě zbarvené.

Vznikají též přímým slučováním. Vodou se hydrolyzují :

Z hlediska praktického využití je významná reakce

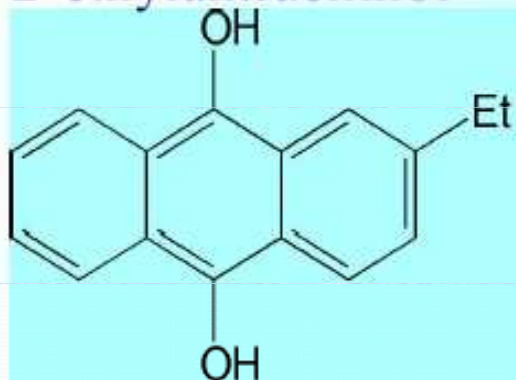

(regenerace kyslíku v dýchacích přístrojích).

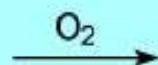
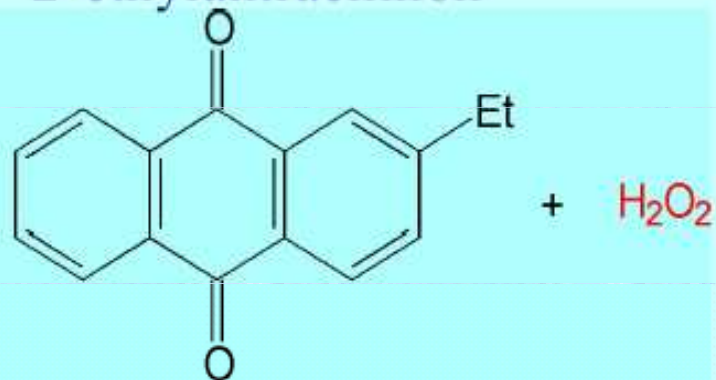

Výroba peroxidu vodíku

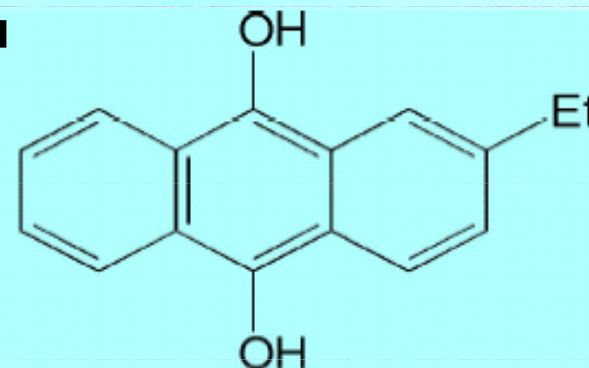
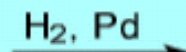
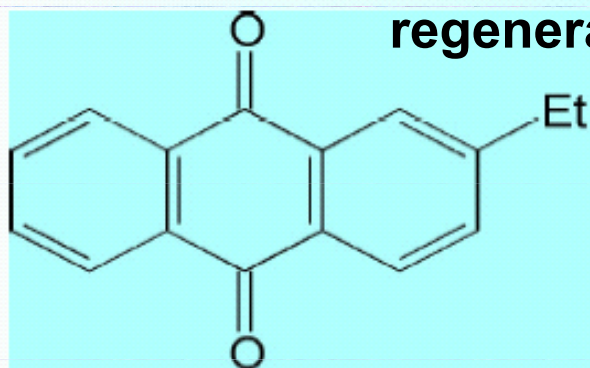
2-ethylantrachinol

2-ethylantrachinon

regenerace substrátu

Peroxid vodíku – výroba a skladování

- **vakuovou destilací vodné fáze se zkoncentruje na 30% roztok a jako takový přichází do prodeje.**
- **vyšší koncentrace (dají se získat vakuovým zahušťováním) jsou nebezpečné**
- **může docházet, zvláště za katalytického působení některých kovů, MnO_2 , prachu i alkálií ze skla, k explozivnímu rozkladu.**
- **proto se i roztoky H_2O_2 uchovávají v PE lahvích a stabilizují se přidavkem H_3PO_4 , H_2SO_4 , močoviny, acetanilidu, apod.**

Peroxid vodíku – použití

Použití peroxidu vodíku i peroxidů je velké.

- převážná část vyráběného H_2O_2 slouží k bělení textilií, papíru, slámy, kůže,
- k výrobě bělicích detergentů (peroxoboritany, peroxouhličitan),
- k dezinfekci,
- k výrobě epoxidů atd.

Světová roční produkce H_2O_2 je v řádu milionu tun !

V praxi (kadeřnictví, bělicí zubní pasty, bělicí prací prášky)
krystalohydráty peroxidu vodíku (močovina, boritany).